

श्रीः ।

श्रीमदज्ञेभट्टविगचितः

तर्कसंग्रहः ।

न्यायबोधिनी—षडङ्गस्यारम्भोपेतः ।

विश्वकलटिप्पणीसुतम्

पाठे ह्युपादानज्ञापरमार्गमुपपन्नं
महादेवधर्मणा संस्कृतम्

सूत्रं च न्यायसूत्रम् ।

स च

सुख्यसूत्रम्

संग्रहं वाच्यम्

इति श्री विष्णुसामराजसुख्यसूत्रसंग्रहे

सूत्रं च न्यायसूत्रम्

संस्कृतम् ।

संस्कृतम् १८८१, विष्णुसूत्रम् १८८१.

सूत्रं च न्यायसूत्रम् ।

Published by Pankaj Dasgupta, Proprietor "Karmayogin"
Press, 33, Kolshet Lane, Bombay.

Printed by Ramchandra Vasa Shedge at the "Karmayogin"
Press, 33, Kolshet Lane, Bombay.

किंचित्प्रास्ताविकम् ।

श्री ५ गुरुवरणारविन्दान्यां नमः ।

गुरुपदनिमज्जेतज्जनदुर्जिह्वार्तुः परमकारुणिको मागवानकृपाहः
कुमादश्च कवेयः पञ्चसङ्कर्षाभ्यान्नीक्षिणी दशरत्नलोचनं विरचयामा-
सतुः । तथार्था पञ्चसङ्कर्षाभ्यान्नीक्षिणी न्यायशास्त्रपदैश्च अन्वि-
तानि, पाठार्थानुमाद्यपरपर्यायस्य न्यायस्य सारसविद्यादुष्प्रसङ्गतया
सर्वसङ्कर्षानुष्ठानसामयतया प्रकाशयताम् । अज्ञातान्तेन अन्विता इव
न्यायानि न्यायान् । अस्मां च दशसङ्कर्षा वैशेषिकसम्प्रदायेन । तत्र
कामनसङ्कलनं वैशेषिकसङ्प्रदायपदेनाने हेतुं शेषयत्नम् स्तोत्रः—

द्विस्त्रे च वाक्यलोचनी विभाने च विभाषणे ।

यस्य च सप्तलिता बुद्धिस्तैः च वैशेषिकं विदुः ॥ १ ॥ इति ।

तदेतन्महासङ्कलनं श्रीमद्भेदोपाध्यायगुरुजनविबलमयम् ।
श्रीमद्भेदोपाध्यायैः उत्तमचिन्तानयिर्मानं कल्पितेतिशोभयशास्त्रज्ञैः
सम्पदः । यत्प्रज्ञानुमानोपमानशब्दसम्यग्भेदगुणं प्रविशत्यो अस्मिन् ।
ततः समुत्ति प्रकाशान्यायि तथ्याविधान्येवाऽभवत् । तेष्वनं सर्व-
सङ्ग्रहोऽतिसङ्क्षेपेन साङ्ख्यद्वयानि तत्त्वं सार्धं प्रतिपादयति ।
न्यायवैशिष्ट्योपनिषत्सिद्धान्तं शीघ्रं न्यायशास्त्रीयपारिभाषिकसङ्ग्रहो
शीघ्रब्रह्मसूत्रेण परिचायिका । एवं पञ्चसङ्कलनं तद्व्यवसृष्टशब्दनां
प्रदीपनं प्रदर्शयति । सङ्ग्रहेऽस्तुष्टीकसङ्कलनं च वाचमस्मिन्प्रकाशं चद्वयं
चद्वयमुपस्थापयत्युत्तरेति । अत्र सङ्ग्रहोक्तसङ्कलनेन संयोगैव सर्वसङ्ग्रहः
सम्भवपरिग्रहोऽयं कश्चित्प्रास्ताविकोऽभ्येष्टुयास्तुप्रत्यक्षरूपो न्यायि-
त्याशये—

विदुषामनुपारः

वाङ्मे ह्यनुपादौ महादेवसर्वो ।

ननु पराशरिः ।

अस्यां चतुर्धातुसु आत्मनेपिदौ आधीनमितितुसाकम्पदुम
पर्यलोभन्; तमेकं च चतुर्धातुसाकम्पदुमं विभक्त्यप्यसौ वा
मदासि विद्यायिना विभक्त्यानेभ्यःकम्पनं भविष्यतीति कम् ।

साथे हस्ताक्षर माराईयश्वरी ।

विद्यार्थी संख्या : _____

कुली-वृद्धो नृपः शिष्यस्य 'दृष्ट्वात्माभ्यन्तरेणाभिव्यक्तो भवति' इत्यत्र 'दृष्ट्वात्माभ्यन्तरेणाभिव्यक्तो भवति' इति पद-
मीयम् ।

अनुक्रमणिका ।

[illegible]

विषय.	पृष्ठाङ्कः	विषय	पृष्ठाङ्कः
पद्यैः	१११	विषयविशेषादयम्.	१११
पद्यविषयः	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११
पद्यम्	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११
पु. पद्यम्	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११
पद्यम्—पद्यम्—पद्यम्.	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११
पद्यम्—पद्यम्.	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११
पद्यविषयविशेषादयम्.	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११
पद्यविषयविशेषादयम्.	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११
पद्यम्	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११
पद्यम्	१११	पद्यविषयविशेषादयम्.	१११

अस्यैव सात्त्विकोऽप्यस्येति । सितम् इति । पर्येतिन्द्रियविषयस्य सात्त्विकत्वस्य-
धर्मः सितम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रिय-
विषयस्य सत्वस्यस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् ।

स्त्रीरस्यस्यैव सत्वः । वा द्विविधाः । नित्या अनित्याश्च ।
नित्याः परमावुल्लभाः । अनित्याः कार्यरूपाः । पुनश्चिद्वि-
विधाः शरीरेतिन्द्रियविषयभेदात् । शरीरं वायुलोकं ।
इन्द्रियं स्वप्नादकं यत्नं विदास्यति । विषयः क्षणिक-
सुखादिः ॥

(१०) इति चेति । वेद्यसात्त्विकविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् ।

अस्यैव सत्वः । वा द्विविधः । नित्या अनित्याश्च ।
नित्याः परमावुल्लभाः । अनित्याः कार्यरूपाः । पुनश्चिद्वि-
विधाः शरीरेतिन्द्रियविषयभेदात् । शरीरं वायुलोकं ।
इन्द्रियं स्वप्नादकं यत्नं विदास्यति । विषयः क्षणिक-
सुखादिः । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् ।

(१०) इति चेति । वेद्यसात्त्विकविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् । अस्मिन्सत्त्वविशेषेतिन्द्रियविषयस्य सत्वस्यस्यम् ।

अस्यैव सत्वः । वा द्विविधः । नित्या अनित्याश्च ।
नित्याः परमावुल्लभाः । अनित्याः कार्यरूपाः । पुनश्चिद्वि-
विधाः शरीरेतिन्द्रियविषयभेदात् । शरीरं वायुलोकं ।
इन्द्रियं स्वप्नादकं यत्नं विदास्यति । विषयः क्षणिक-
सुखादिः ।

ममदेहः । तसीदन्तःसंचारी वायुः प्राणः । स चैवै-
श्वर्यादिभेदलक्षणादिभिर्वा समये ॥

[illegible][illegible][illegible]

शब्दगुणकलाकाशम् । तथैकं विद्म मित्रं च ॥

(न्या०) आशयः सङ्गति—शब्दगुणकमिति । गुण-
कलाकाशे शब्द एव विशेषगुण इति योक्तव्यं न तद्विजातिवार-
णम्, सनकत्वेन शब्दगुणकलाकाश सम्बन्धमाह । तथैकमिति ।
अनेकत्वे नाशयामासीति शयः । विभिन्नमिति । सर्वभूतस्यसंगो-
क्तिर विगुणम् । भूतस्यैव न विजातयम् । इतिभ्योभोभादुपपत्ति
मूर्तमिति । इतिभ्योभोभात्प्राप्तमितिगणकं भूतपदवाच्यम् । भूतस्य
नाम वीरिनिद्राकाशविशेषभूतगुणम् ॥

(५०) शास्त्रेति । शास्त्रे गुणे एक एवम् । सर्वस्यस्यस्यस्य शब्दगुण-
कलाः विभिन्नमिति । सर्वभूतस्यसंगोक्तिः ।

अतीत्यतिव्यवहारोऽतः कतः स वैको विद्वन्मित्रम् ॥

(न्या०) आशयः सङ्गति—आतीत्येति । व्यवहारोऽतः
सङ्गतिरिति यद् इति व्यवहारोऽतःभूतपदवाच्यमितिवाचिः । एतद्व्यव-
हारातीत्येति विशेषणोपपन्नम् ॥

(५०) आतीत्येति । अतीत्येति व्यवहारोऽतःतीत्येति अतिव्यवहारोऽतः
सङ्गतिरितिवाचिः कतः इत्यर्थः । अतीत्येति व्यवहारोऽतःतीत्येतिवाचिः अतः
इत्येति शब्दगुणकलाकाशेति चेत् । न तत्र हेतुत्वमेव विदितव्यमितिवाचिः ।
न वैव अतःअतःअतःअतःअतःअतः अतः, विदितव्यमिति चेत् ।

प्राच्यादिव्यवहारोऽतः स वैका मित्रा मित्री च ॥

(न्या०) द्वयोः कलाकाश—प्राच्यादेति । उदयाकाशमिति
वा दिद् स प्राची । अतःअतःअतःअतःअतः अतः । द्वयोः
अतःअतःअतःअतःअतः अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः
अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः अतः ।

(५०) प्राच्यादेति । इय अतःअतःअतःअतःअतः अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः
अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः
अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः अतः ।

ज्ञानाधिकरणमात्मा । स द्विविधाः । जीवात्मा पर-
मात्मा चेति । जीवरः सर्वज्ञः परमात्मा एक एव ।
जीवस्तु अविद्यमानं मित्रं विद्वन्मित्रम् ॥

५ एव एवैव एक एवैव । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः
अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः
अतः । द्वयोः अतःअतःअतःअतःअतः अतः ।

पुद्गलप्राप्ताभावात्पुद्गलस्यैव पुद्गलत्वम् । सर्वद्वन्द्ववृत्तिः ॥

(१५) पुष्पगिरि:। गणेशनाथगिरि की गहनप्रपञ्च कर्म प्रपञ्च-
गिरि:। द्वापरीप्रपञ्च प्रपञ्चगिरि:। अमरगिरिप्रपञ्चगिरि:। पुष्प-
गिरिप्रपञ्चगिरि:।

संज्ञाप्रत्ययान्तेषु संज्ञेयः । सर्वद्वन्द्ववृत्तिः ।

(૧૫) શંકુમેલિતિ । શ્વેતે ચતુષ્કર્મિણિ ચી ચતુષ્કર્મણામ્ હેતુઃ સંયોગ-
સ્તત્ત્વે । તત્કર્મણીયત્વાત્ સંયુક્તભવદ્યુમેલિતિ । અભયસિદ્ધિભાગ્યભાગ્યભાગ્યભિ-
વિષયઃ ચતુષ્કર્મણામ્ સંયોગીયત્વાત્ સંયુક્તભવદ્યુમેલિતિ । તત્કર્મણીયત્વાત્ ચતુષ્કર્મ-
મેલિત્વાત્ સંયોગીયત્વાત્ હેતુઃ । અભિયુક્ત્યે ચતુષ્કર્મણામ્ સંયોગીયત્વાત્ સંયુક્તભવદ્યુમેલિ-
તિત્વાત્ સંયોગીયત્વાત્ સંયુક્તભવદ્યુમેલિતિ સંયોગીયત્વાત્ ।

संयोगनाशश्चैव सुखो विभागः । सर्वद्वन्द्ववृत्तिः ॥

(प्रा०) निगमं लक्ष्यति—संप्रयोगेति । संयोगात्तद्वयविति-
स्तुत्यां विद्यमानं लक्षणम् । निर्देष्टव्यमासीत्यनेन शिवाया अपि संप्री-
त्यतात्पर्यान्तरवित्त्वमित्याद्यानां प्रत्ययनिधि निर्देशोऽप्यत्रानन्द ।

[illegible]

पराशरम्भाङ्गनामाचारमन्त्रालये परम्परायाम् । हवि-
र्यादिचतुष्टयमनोवृत्तिनी । ते च त्रिविधे । दिव्ये
काष्ठहृते चेति । इत्येते दिव्ये पराशम् । तन्मन्त्रे
दिव्यमन्त्रम् । अथेते काष्ठहृते परम्परायाम् काष्ठ-
हृतमन्त्रम् ॥

[illegible]

साधकानामसङ्ख्यिकारणं शुक्लं पृथिवीउल्लापि ।

(मृगः) कुतलं कथयति—आयेति । द्वितीयपक्षनिष्पत्त्या
 भेदात्तत्त्वमसि च तत्त्वमसि च द्वितीयपक्षनिष्पत्त्यायेति । अत्रापि क-
 थयति अस्मिन्मसि च तत्त्वमसि च तत्त्वमसि च तत्त्वमसि च ॥

(१०) आयेति । दण्डविशरणमवस्थिति । मृत्युविशरणमवस्थिति ।
कैवल्यविशरणमवस्थिति ।

मार्गशीर्षमासे एकादशीतिथिपर्यन्तं श्री श्रीगणेशाय नमः ।
 विद्येति शरीरं कर्मसु ॥

(१८) **प्रत्यक्षपद्धति** : भारतीयराज्यपालकमहिर्षिः । सर्वोपकारायपद्धतिः ।

सत्यमेव जयते ॥

(अथ) धारणं विवर्तते—धारणमिति । धारणविकलजन-
मवधारणधारेण विवर्तकजनं भवेति ।

यत्तावन्नेन कर्महेतुत्वमने नल्लभवायिक्तत्वात् । यथा
हन्ताः घटाय । घटाय कर्मतत्त्वमिदं ॥

(भा०) समवायिधारणे लक्ष्यति—इत्यनुमतेनिति । नमि-
 न्मनसैर्वा लक्ष्यमादायेन स्याद्वै सत् कार्यकुलपते लक्ष्यमाधिकतमवि-
 श्वर्ये । यद्यहं यम्— यथा मन्त्रात् इति । तच्छुत्वा समवायेन संयु-
 क्तमदायेन कार्यकुलपते सत् मन्त्रः । समवायिधारणवित्त्वर्थः । वा-
 यवत्त्वं तु—समवायसंयुक्तवायिधारणवित्त्वर्थवित्त्वत्त्वात्पदसंयु-
 क्तवित्त्वर्थमात्रं समवायिधारणवित्त्वर्थः । समवायसंयुक्तेन वद-
 धरणे कथं सती कथं सदे । तद्वत्त्वं संयुक्तेनैव समवाय, समवायसं-
 युक्तवित्त्वर्थ-वदधरणवित्त्वर्थ-वदधरणवित्त्वर्थवित्त्वत्त्वात्पदसंयुक्त-
 वित्त्वर्थमात्रः कथं सती कथं सदे । कथं सती कथं सदे ।
 नति तद्वत्त्वं संयुक्तेन इत्यनेन वदधरणवित्त्वर्थमात्रं
 विषु इत्यनेन समवायिधारणम् । इत्येव तु इत्यनेनैवः समवायि-
 धारणम् । अती इत्यादिनि इत्यनेन समवायिधारणवित्त्वर्थमात्रम्—
 यद्यहं यम्— यथा मन्त्रात् इति । तच्छुत्वा समवायेन संयु-
 क्तमदायेन कार्यकुलपते सत् मन्त्रः । समवायिधारणवित्त्वर्थः । वा-
 यवत्त्वं तु—समवायसंयुक्तवायिधारणवित्त्वर्थवित्त्वत्त्वात्पदसंयु-
 क्तवित्त्वर्थमात्रं समवायिधारणवित्त्वर्थः । समवायसंयुक्तेन वद-
 धरणे कथं सती कथं सदे । तद्वत्त्वं संयुक्तेनैव समवाय, समवायसं-
 युक्तवित्त्वर्थ-वदधरणवित्त्वर्थ-वदधरणवित्त्वर्थवित्त्वत्त्वात्पदसंयुक्त-
 वित्त्वर्थमात्रः कथं सती कथं सदे । कथं सती कथं सदे ।

(५५) पक्षिपति : पक्षिपतुल्यव्यवस्थापन कार्यभार : पक्षिपति-
सहायक पक्षिपति : ३

कार्येण कारणेन वा सदैकनिर्णये समवेतं सत् । तद-
स्यासम्भवादिहात्म्यम् । यथा वस्तुसंयोगः सदाह ।
तन्तुसंयोगश्च ॥

१. अथवा, यदि सुलभादेवीसुखमयिवाचनम् । तर्हि तदा नमः सर्वान्
मन्त्रान्मन्त्रोपनिषदोक्तान् ।

[illegible][illegible]

तत्र निष्कारकं ज्ञानं निर्विकल्पकम् ॥

(न्या०) सप्रकारकं सप्रकारकमिति । प्रकारकः
प्रकारणत्वेन निर्विकल्पकमित्यर्थः । निर्विकल्पके चतुर्थं निष्-
कारकं स्वीकरोते । न तु निर्विकल्पकज्ञानस्यैकैव उपपत्तिः । यतो
विशेषज्ञानप्रकारणत्वं संसर्गज्ञानप्रकारणमित्यपि कल्पं संभवति ॥

(न०) तत्र निष्कारकमिति । प्रविशत्येकैकविशेषज्ञानस्यैकैव
कारकमिति । प्रकारणत्वेन इत्यनेनेति ॥

सप्रकारकं ज्ञानं सविकल्पकम् । यथा कित्थोऽयं मात्त-
वीर्यं इवामीत्यमिति ॥

(न्या०) सविकल्पकं कथयति—सप्रकारकमिति । विषय-
स्या ह्यनैकविधत्वप्रकारणत्वं विषयानिर्णयकत्वेन प्रकारण-
कथनप्रकारणं सविकल्पकम् कथयन् । एवं विशेषज्ञानिकप्रकार-
णत्वं संसर्गज्ञानिकप्रकारणत्वमित्यपि कल्पं संभवति । उदाहरणम्
—यथेति । इत्यत्रावच्छिन्नविशेषज्ञानिकविशेषज्ञानप्रकारण-
त्वादिज्ञानं मात्तवीर्यप्रकारणत्वादिज्ञानं च सविकल्पकमित्यर्थः ।

(न०) सप्रकारकमिति । प्रविशत्येकैकविशेषज्ञानस्यैकैव
कारकमिति ॥

प्रत्यक्षज्ञानदेहगुणिन्द्रियार्थसंनिर्कर्षः पटिपः । संयोगः
संदुक्तसंवापः संयुक्तसंयोगसंवापः समवायः सुन्दरे-
प्रसमवायो विशेष्यविशेष्यभावमेति ॥

(न्या०) बाहुगणित्पटिपसमवायवीर्यज्ञानं पटिपसंनिर्कर्षाविम-
यो—संयोग इत्यादिना । इत्यत्रुक्तिलौकिकविषयसंयुक्तत्वेन
बाहुगणित्पटिपं यति चतुःसंयोगः कारणम् । इत्यत्रुक्तिलौकिक-
विषयविषयसंयुक्तत्वेन बाहुगणित्पटिपं यति चतुःसंयुक्तसंवापस्य
हेतुत्वम् । इत्यत्रुक्तिलौकिकविशेष्यविषयसंयुक्तत्वेन बाहुगण-
ित्पटिपं यति चतुःसंयुक्तसंयोगसंवापस्य हेतुत्वम् । इत्यत्रुक्त-
वीर्यज्ञाने बाहुगणित्पटिपं यति । अत्रानि प्राप्तास्तत्र-
यानि पुनश्चात्रापि । अत्रानिनिर्दिष्टकाले इत्यत्रुक्तिलौकिकविष-
यसंयुक्तत्वेन बाहुगणित्पटिपं यति सप्तसंयोगस्य हेतुत्वा ।

परहृष्यामसाधकानि संतु-क्षममस्तः संनिकर्षः । तदु-
त्तमं यो हृष्यति तद्विधातु ॥

(୩୮) ଆଦ୍ୟଧ୍ୟାୟ । ସାମୁଦ୍ର ଚରାହୁଲ୍ୟସୂତ । ଓହା ଯ ଶ୍ରେୟସନିଷାମୁଦ୍ରା-
ନାୟକାନ୍ତାମବହାମାତ୍ମେ । ସାମୁଦ୍ରାୟତାୟ ହୁଏ ଶ୍ରଦ୍ଧାପତ୍ତି ଲାଭ । ୩

सप्तशतिकाव्यवसाये संयुक्तसामवेदप्रकाशः संपादकः ।

[illegible][illegible]

श्रीरत्न शब्दवाचककारे समवायः सैनिकर्षः । कर्णविरह-
स्वाकाशस्य श्रीरत्नशब्दवाचकसमुच्चयस्य समवायः
नौध समवायः ॥ शब्दत्ववाचककारे समवायः समवायः
सैनिकर्षः । श्रीरत्नसमवाये समवे शब्दत्वस्य समवायः ॥

(५०) ललितकामनिधनमुद्रावलि—श्रीधरमणि । चण्डीय इति चैत्र ।
 मङ्गलश्रीचन्द्रावली चर्च । ललितकाम इत्यनेनमुद्रावलि । मङ्गलचण्डीय इति—
 श्रीधर । अथ ललितकामावलि विष्णुवैष्णव चण्डीय इति चण्डीय । चण्डीय चण्डीय
 श्रीधरचण्डीय इति चण्डीय । चण्डीय चण्डीय । श्रीधरचण्डीय इति चण्डीय ।

अथाप्यहमेति विद्वेषमविद्वेषमात्मः संनिकर्षः । परा-
माप्यहमिहमित्यहं बहुः संधुते हृते परमात्मस्य
विद्वेषमवहात् ॥

(୧୫) : **ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ** । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀନାମେଷି ଗୋ-ବନ୍ଧୁ । ଶୁଦ୍ଧି-
ଶେଷସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀନାମେଷିସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀନାମେଷି । ସାମନ୍ତ । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀନାମେଷିସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ-
ନାମ ନାମେଷି-ସାମନ୍ତନାମେଷି । ଏହା ଗୁଣେ ଗୁଣେ ସାମନ୍ତନାମେଷି । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରୀ-
ନାମେଷି । ସାମନ୍ତନାମେଷି । ସାମନ୍ତନାମେଷି ।

एवं भूमिस्वर्णवृद्धयर्थं ज्ञानं प्रत्यक्षं तत्त्वज्ञानमिन्द्रियं,
तत्त्वज्ञानमिन्द्रियं प्रत्यक्षप्रमाणमिति सिद्धम् ॥

(८५) आनन्दस्य सुखमिति—आनन्दमिति । आनन्दमिति नैव । ननु
 सिद्धान्ते आनन्दस्य सुखमिति सिद्धान्तमिति सिद्धं तस्मात् नैव ।
 आनन्दमिति । आनन्दस्य सुखमिति—आनन्दमिति । आनन्दस्य सुखमिति
 नैव । सिद्धमिति । आनन्दस्य सुखमिति सिद्धमिति ।

with a 100% success rate.

अनुमानपरिच्छेदः ।

अनुमितिकल्पमनुमानम् ।

(न्या०) अनुमाने उच्यते—अनुमितिमिति । अनुमितौ न्या-
सिद्धने स्वयं, कल्पनौ न्यासः, अनुमितिः चर्त, चार्थमित्यर्थः ।
प्राग्मेव न्यासिज्ञानमप्यन्यासविज्ञानमनुमितिरन्यथातत्त्वव-
त्ते मतिः साध्यव्यवहारकल्पनान्यासस्तदनुपपन्नम् । अनुमितेः स्वयं-
अनुमानस्य लक्षणम् । अनुमानं न्यासिज्ञानम् । एतत्त एतदर्थज्ञानमा-
प्यनुमातुं अनुमितिः साध्याभावात्कल्पनमनुमितिः साध्यमनुपपन्नम् ॥

(१०) उक्तमनुमानतो चार्थकल्पनस्यार्थमितिभ्यो यत्प्रकारादनु-
मानं निरूपयति—अनुमितिमिति । अनुमितेः कारणमनुपपन्नमित्यर्थः । एव
लक्षणमनुमाने दृष्टेति विवेकमित्यर्थः । कुत्राप्यनुमानोपपत्तिरन्याथ अनुमितेति ।
उक्तमनुमानमितिभ्योऽन्यथा न्ययमिति ॥

परास्मर्तृजन्यं ज्ञानमनुमितिः ।

(न्या०) परास्मर्तृजन्यमिति । परास्मर्तृजन्यविशिष्टज्ञान-
मनुमितेर्लक्षणम् । अथ ज्ञानमप्यतीतानुमाने नतज्ञानमप्यतिन्यासि,
अतस्तद्व्याप्य परास्मर्तृजन्यत्वे कर्तव्यं विशेषणोच्यमानम् । परास्म-
र्यजन्यमप्यतीतौ परास्मर्तृजन्येति न्यासिस्तद्व्याप्यात् ज्ञानमप्यनु-
मानम् ॥

(१०) परास्मर्तृजन्येन दुर्निवृत्तज्ञानमनुमितेः स्वयं-
परास्मर्तृमिति । अतस्तद्व्याप्येति न्यासः परास्मर्तृजन्यमिति । परास्मर्तृ-
जन्यत्वं ज्ञानमिति । परास्मर्तृजन्यमप्यतीतं ज्ञानमप्यनुमितेः लोभम् ॥

न्यासिनिशिष्टकथनमप्यतीतज्ञानं परास्मर्तृः । यथा वक्ति-
न्यास्यधूमवानर्थं परंत इति ज्ञानं परास्मर्तृः । स्वयं-
परंतो वक्तिमानिति ज्ञानमनुमितिः ॥

(न्या०) अनुमितेः स्वयं-परास्मर्तृजन्यमप्यतीतज्ञानमप्यती-
तविशिष्टमिति । न्यासिनिशिष्टं च स्वयं-परास्मर्तृजन्यं चेति कर्म-
भावे—निशिष्टमप्यतीतं प्रकृतमनुमितिकल्पात्, पश्यतेत्याहमि-
त्यत्र वैद्यस्य निवृत्तमप्यतीतत्वात्, पर्याप्तमप्यतीतमप्यतीतत्वात्, कर्म-

१. न्यासिनिशिष्टं स्वयं-परास्मर्तृजन्यमिति । परास्मर्तृजन्यं परास्मर्तृजन्यं न्यासमप्यतीत-
मनुमितेः लोभम् । अतस्तद्व्याप्येति न्यासः परास्मर्तृजन्यमिति । परास्मर्तृजन्य-
मप्यतीतं ज्ञानमिति । परास्मर्तृजन्यमप्यतीतं ज्ञानमप्यनुमितेः लोभम् ॥

(१०) अथवाचं पदार्थानुमानस्य—यतिवेति । वाचवाचकपदार्थं अनुमा-
ने वाचवाच्यपदार्थमिति चेन्नयः । यद्व्याप्यवेति । न वाचवाचकं तत्र इत्यस्य-
वतिवाचकस्य । अतिव्यापिषु वाचवेन वाचकत्वेनेत्यस्यः सुविधिः चेद्व्याप्य-
वतिवाचकस्य वाचकत्वं अनुमानवेद इति सूत्रम् । यतिवेति पदार्थवाचकस्य-
वाच्यवाचकत्वेन न निवृत्तत्वं तत्र निवृत्तत्वेनेत्याशयेति चेन्नयः । किं-
वाचकत्वेनेत्यतिव्यापिषु वाचकत्वेन वाचकत्वमित्युक्तत्वात्वात् । अनुमादयेति—
यतिवेति । तथा वाचमिति । यत् न वाचवाच्यं वदित्वा न युक्तमिति चेन्न ।
तद्व्याप्यवेति । वदित्वा न युक्तमिति सूत्रमिति चेन्न । अथेति । अनेन वा-
चवाचकत्वेनेत्यर्थः ॥

प्रतिज्ञादेरुदाहरणोक्तवनिगमनानि पञ्चाशद्व्याः । प-
र्वतो वदित्वमिति प्रतिज्ञा ॥ पुनरप्यादिति हेतुः । यो
सो धूमवान् स स वदित्वमित्युदाहरणम् । तथा वाच-
मित्युक्तम् । तद्व्याप्यवेति निगमनम् ॥

(११) मनु पञ्चाशद्व्याप्यमिति चे वे पञ्चाशद्व्याः अतस्तत्पर्वमिति—इ-
तिवेति । प्रतिज्ञावाच्यमवाचकस्य । वाचवाच्यमिति वाचकत्वं प्रतिज्ञाः ।
पञ्चाशद्व्याः पुनरप्येति वा निगमनम् हेतुः । अतिव्यापिषु वाचकत्वेन वाच्यवाच-
कत्वं । तथा वाचवाच्यमिति वाचकत्वं हेतुः । पदार्थवाचकत्वमित्युक्तम् । यो
सो वाचवाच्यमिति वाचकत्वं निगमनम् । इत्येव अन्तरं इति निवेद्य प्रति-
ज्ञावतिव्याप्यं दर्शयति—पर्वतो वदित्वमित्यादिना ॥

स्वार्थानुमितिपरार्थानुमित्योर्निवृत्तपदार्थं एव कल्पम् ।
तद्व्याप्यनिवृत्तपदार्थोऽनुमानम् ॥

(१२) तिष्ठेति । उक्तम् । किञ्चानुमितौ वाचकमिति सूत्रेण न सूत्रम्,
एवं पदार्थवाचकत्वेन वाचकत्वमित्युक्तम् । किञ्चानुमितौ वाचकत्वमित्युक्तम् ।
स्वार्थानुमितौ एव कल्पमिति चेन्न—तिष्ठपदार्थमर्थं यतिवेति । अनुमान-
पदार्थमिति—तद्व्याप्यमिति । अनुमितौ वाचकत्वमिति चेन्न । अनेन पुनरुक्तम् ।
सुखेति । तथा हि—पदार्थवाच्यं पुनरुक्तमिति पदार्थवाच्यं पदार्थवाच्यं
यत् । यो पदार्थवाच्यं वदित्वमिति । अनेन वदित्वा न युक्तम् । अनुमा-
दयः । इत्येव निवृत्तपदार्थं अनुमानम् । अनुमानमिति । वाचवाचकत्वं वा-
चमिति यो वाचवाचकत्वमित्युक्तम् । किञ्चानुमितौ वाचकत्वमित्युक्तम् ॥

तिष्ठं विविधम् । अन्यपञ्चाशदेकं केवतान्वादि केवत-

स्थितिरेकि चेति । अन्येन स्थितिरेकेन च व्याप्तिरदन्त-
 स्थितिरेकि स्या वदति साधने भूमवत्तम् । यत्र भूमवत्ता-
 द्भिरेषा वदन्तमिति तन्व्यासि । यत्र वदित्वाति
 तत्र भूमवत्ता नास्ति स्या इह इति स्थितिरेकव्यासि ।

(पृ० ७) अन्वयेनेति । व्यापकमात्राधिक्यव्यवस्थितमा-
नित्यैः । व्यतिरेकेणेति । व्यतिरेको गणभाजः । तथा
च साध्याभावहेतुभावबोधातिशयिरेकव्याप्तिः । एवं च व्यतिरेक
वत् बहुवचनस्य वत् सूत्रभाज इति । वचनबोधाया बहुव-
चनवति धावति सूत्रभाजस्यै वाचकदत्त व्यापकवचनत्वा सूत्रभाजै
बहुवचनव्यापकत्वं ज्ञायते । तैरेव बहुवचनमित्यन्वायेः साध्यावृ-
त्तबहुवचनव्यापकीसूत्रभाजवतिषोणित्यसंशयेन सूत्रमित्यत्र व्यति-
रेकव्याप्तित्वेन [सूत्रत्वे] व्यतिरेकित्वेन, सूत्रव्यापकवद्विधानमा-
धिक्यव्यवस्थितव्याप्तित्वेनान्वयित्वेन च जीयते । व्यतिरेकसमा-
र्द्धेन बहुवचनव्यापकीसूत्रभाजवतिषोणित्यवस्थानेन ह्यवधारकः ॥

[illegible]

अन्वयसाधन्यासिद्धिः केनलान्वयि । यथा यतोऽभिप्रेयः
प्रत्येकत्वात्पटवत् । अथ प्रत्येकत्वाभिप्रेयत्वयोर्निरिरेक-
व्याप्तिर्वातिर्यत्रैकान्वयि प्रत्येकत्वात्प्रत्येकत्वान्न ।

(व्या०) केवलावस्थितौ लक्षणम्—अन्वयेति । केवलावस्थितौ भवति हेतोः केवलावस्थितम् । अन्वे केवलावस्थितं वाच्यमावाप्यतिरोहितम् । तथाच लक्षणावस्थितौ निश्चयवत्त्वं केवला-

संदिग्धसाध्यानाम् सवधः । यथा धूमवन्धे देही पर्वतः ॥

(व्या०) सवधस्य सवधः—संदिग्धेति । साध्यानाम् अस्मिन्नि-
द्वेष्यत्वं सम्यक्तम् । एवं च सवधमनुमितेः पूर्वं साध्यासिद्धौ
निवर्धेन आसत् इत्यभिप्रायेण साध्यानिः कृतम् । साध्यासिद्धे-
रप्यस्मिन्पक्षेऽप्यसिद्धासाध्यानाम्पि गृह्यमाणस्युक्तस्य सम्यक्-
हस्यत्वेन सम्यं वेद्यमित्यादिप्रतिपत्त्या सम्यक्तयासिद्धिर्नोद्देश्यतामि-
क्यतित्वेयस्यासिद्ध्यासिद्धेयताकाया अनुमितेर्देहिपर्वतापीनस्यार्थं
विद्युत् पर्वतौपमित्युद्देश्यत्वं सम्यक्त्वमिति सिद्धीकृतम् ॥

(व०) अत्र तुमितेयस्य सवधस्येति । अत्र सवधेऽप्येवमर्थं
निवर्धेन—संदिग्धेति । सवधसाध्यानाम् प्रतिपत्तेः ॥

निमित्तसाध्यानाम् सवधः । यथा तथैव महावधः ।

(व्या०) सवधस्य सवधः—निमित्तेति । साध्यानाम् अस्मिन्नि-
द्वेष्यत्वं सम्यक्तम् । निमित्तस्य महावधं वदित्तुल्यसाध्याः ।

(व०) निमित्तेति । तथैवत्येवमित्याद्यं निमित्तेति । तथैवेति ।
सुवधस्येति देहिपर्वतस्य ॥

निमित्तसाध्यानाम्पि सवधः । यथा तथैव महावधः ॥

(व्या०) निमित्तस्य सवधः—निमित्तसाध्यानामेति । सा-
ध्यानाम् अस्मिन्निद्वेष्यत्वं निमित्तस्य । निमित्तस्य इत्येव महा-
वधस्येति साध्याः ।

(व०) निमित्तेति । तथैवत्येवमित्याद्यं निमित्तेति । तथैवेति
सुवधस्येति देहिपर्वतस्य ॥

सुव्यभिचारविकृतस्य तिसृष्वपि विधाभिः । यथा दे-
त्यामायाः ॥

(व्या०) एवं तिसृष्वपि विधाभिः देत्यामायाविकृतमिति—सुव्यभि-
चारेति । देत्यमायास्य इति देत्यामायाः । इत्येवम इत्यर्थः ।
देत्यामायाविकृतमिति तिसृष्वपि विधाभिः । यथा दे-
त्यामाया इत्यर्थः । वदित्तुल्यसाध्याः ।

॥ अत्र तुमितेयस्य सवधस्येति । अत्र सवधेऽप्येवमर्थं
निवर्धेन—संदिग्धेति । सवधसाध्यानाम् प्रतिपत्तेः ॥
तथा तथैवत्येवमित्याद्यं निमित्तेति । तथैवेति ।
सुवधस्येति देहिपर्वतस्य ॥

[illegible]

(५०) कथञ्चन/सिद्धिनिर्देशोपपन्नान्तरं कथं विवक्ष्यते— आमेति ।
 इत्यु दिति । कथञ्चन/सिद्धिनिर्देशः । आमेतिविवक्ष्यते/सिद्धिनिर्देशः ।

१. कुलपति: वर: अविज्ञा, वाचस्पतिविद्यापीठाच्यावर । २. वर
मन्त्रालिकावर अज्ञातपणे । ३. कुलपति: अज्ञातपणे अज्ञातपणे
अज्ञातपणे । ४. अज्ञातपणे । 'अज्ञातपणे वर' अज्ञातपणे
अज्ञातपणे अज्ञातपणे अज्ञातपणे अज्ञातपणे अज्ञातपणे अज्ञातपणे

[illegible]

आचार्यः योग्यता संलिपिषु वाच्यार्थवादे हेतुः ।

पदस्य पदान्तरस्य लिंगैक्यप्रकृत्यान्वयाननुमानकत्वमाशङ्क-
त्वा । अर्थात्वाचो योग्यत्वा । पदान्तरादित्यन्वयेनोच्चारण-
संनिधिः । तथा च जाकाङ्क्षादिरहितं वाक्यत्वमा-
शङ्क । यथा नीलधः पुष्पो इत्येति न प्रमाणम् आ-
काङ्क्षाविरहाद् । यस्मिन्ना सिधेदिति न प्रमाणं योग्य-
ताविरहाद् । ग्रहरे ग्रहरेत्यहोचारादिति वाक्यत्ववेत्या-
दिवदानि न प्रमाणं लक्षिभ्यामाशङ्क ॥

[illegible][illegible]

કુલેશ્વરનાંનિર્માણ કરાવ્યું. નિર્માણ—રાષ્ટ્ર પેલિ । અમલકારી
રાષ્ટ્રકુલેશ્વર પેલિ । અમલકારીનાં નિર્માણ—પેલિ ૧.

राजसं प्रविष्यत् । वैदिकं लौकिकं च । वैदिकमीश-
 रोन्मत्तवान्तरवेदेन प्रमाणम् । लौकिकं त्वाष्ट्रिकं प्रमाणम् ।
 अन्वयप्रमाणम् ॥

(प्रा०) वैदिकमिति । वेदशास्त्रमिति । इन्द्रमन्त्रमयं ।
वेदमन्त्रमयं । अथ । सौमिकं । मित्रमिति । वेदम-
न्त्रमयमिति । आत्मानं च प्रयोजयितुं प्रयोजयार्थं ज्ञानमयम् ।
इति व्याख्येयम् । अथ । अथैव ।

सत्यमेव जयते । सत्यमेव जयते ॥

(२०) वसिष्ठस्य नामाग्रजो जगिता । उवाचिवाचकस्यै वाचा-
 मुनिर्ज्ञेयं कच्छते न जगिष्वसिषम भद्र—वाचवापिष्टि । वाचापं न
 वाचउवाचिवाचमुवाचिषा वाचि । वाचापिषमो वाच—मैत्री एवं
 वाचापिषम वाचापिषमवाचमुवाचिवाचमुवाचिवाचिषम एति वाचापिषम ।
 द्वितीयापि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।
 त्रितीयापि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।
 चतुर्थीपि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।
 पञ्चमीपि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।
 षष्ठीपि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।
 सप्तमीपि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।
 अष्टमीपि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।
 नवमीपि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।
 दशमीपि । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम । वाचिषम ।

© 2004 Blackwell Publishing Ltd *Journal of Internal Medicine* 255: 105–112

अस्य धार्याऽनुपपत्तिरिति । संज्ञाविपर्ययसर्वत्रेदेत्याह । एक-
स्मिन्धर्मिणि विषयज्ञानाद्यपर्यवैधिल्लाभ्यादिद्वये सं-
ज्ञायाः । यथा व्यासस्य अनुपपत्तिरिति ॥

(भा०) दशार्धतुल्यं निरूप्यमाणार्धतुल्यं विवक्षते—संज्ञा-
मैत्र्यादिना । कथेति । दशार्धार्धतुल्यविशेषसामान्यनिरूपित-
मात्रावच्छेदकज्ञानं संज्ञक इत्यर्थः । आद्यद्वयकोटिकर्मोपपत्तिदि-
शत्तुल्यैव सांख्यसांख्यिकान्यतुल्यव्यवहारव्यवहारकोटिक एव ।

[illegible]

कर्मविद्यादिति मन्त्रविद्यास्यैव इत्यभिप्रेक्ष्यते । यत् कुर्महेति श्रमपरिहृतिरूपमिति
यौ पठन्तुमिति लक्षणमन्त्रमभिव्यक्तिरन्वयमस्ति । यत्तद्विद्यास्यैव इत्यभिप्रेक्ष्यते ।
यत्तद्विद्यादिति मन्त्रविद्यास्यैव इत्यभिप्रेक्ष्यते । यत् कुर्महेति श्रमपरिहृतिरूपमिति

मिथ्याज्ञाने निर्वर्णकः । यथा तुल्यो 'रजसू' इति ॥

(ग्रा०) मिथ्याज्ञानमिति । अन्वयार्थज्ञानमित्यर्थः । मिथ्या-
र्थो नात्र सत्यः ॥

(२-) मिथ्येति । अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति । अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति ।

मिथ्याज्ञानेन अन्वयार्थज्ञानमिति । यथा यदि धर्म-
साधनं भूमौ न स्यादिति ॥

(ग्रा०) मिथ्याज्ञानेनेति । यत् अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति । अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति ।
अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति । यथा यदि धर्म-
साधनं भूमौ न स्यादिति ॥

(२-) यत् अन्वयार्थज्ञानमिति । अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति । अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति ।
अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति । यथा यदि धर्म-
साधनं भूमौ न स्यादिति ॥

कर्मविद्यादिति मन्त्रविद्या । यथायथा अन्वयार्थज्ञानमिति । अन्वयार्थज्ञानमिति ।
अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति । यथा यदि धर्म-
साधनं भूमौ न स्यादिति ॥

(ग्रा०) तुल्यो मिथ्यामिति । अन्वयार्थज्ञानमिति । अन्वयार्थज्ञानमिति ।
अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति । यथा यदि धर्म-
साधनं भूमौ न स्यादिति ॥

(२-) तुल्यो मिथ्यामिति । अन्वयार्थज्ञानमिति । अन्वयार्थज्ञानमिति ।
अन्वयार्थज्ञानमन्त्रमिति । यथा यदि धर्म-
साधनं भूमौ न स्यादिति ॥

प्रतिफलवेदनीयं दुःखम् ॥

संसङ्गादिभिः । वैधौ मानस्य स्थितिलाभयेति ।
 वैधः शुभिव्यादिषात्तुल्यमनोशुचिः । अनुभवजन्या
 स्मृतिरेतुर्भावना आत्मभावशुचिः । अन्यथातस्तु तुल्य-
 सत्यसाधकः स्थितिलाभकः कदादिशुचिर्भावः ॥
 इति श्रुताः ॥

(न्याः) संसङ्गादिभिः—संसङ्गाद इति । मानसं कश्च-
 वति—अनुभवेति । अनुभवजन्यत्वे सति स्मृतिरेतुर्भावनाया
 लक्षणम् । तदनुभवजन्यत्वे सतीति विशेषणशुच्यत्वे आत्ममनो-
 सुधीर्वादिष्वतिशयवत्त्वोपपन्नं ज्ञानमार्गं प्रत्यक्षमभिव्यक्त्यन्येन
 कदापि नमसि कारणात्तद्वत्तुल्यमानम् । आत्ममनःसुधीनामनु-
 भवजन्याभावावतीत्यादिः । तदन्वये कृतेऽनुभवजन्येऽपि व्याप्तिः ।
 अतः सति नतिर्बोधिः कारणत्वेनानुभवजन्यत्वात्तदनुभवजन्यत्वात् ।
 अतः स्मृतिरेतुर्भावनाम् । अनुभवजन्ये स्मृतिरेतुल्यभावशुचि-
 व्याप्तिः । [यत् निश्चितशुद्धिं सति विशेषणशून्यं कारणं
 सफलमभिव्यक्तिसिद्धम् । यथा दम्बविशिष्टशुद्धिं सति दम्बफलम् ।
 दम्बविशिष्टशुद्धिर्नाम दम्बमकारकशुद्धिः । सा च दम्बी तुल्य
 इत्याकारिका । यदि दम्बमकारका 'दम्बी तुल्यः' इति वदेति ।
 एवं च दम्बमं दम्ब इति फलार्थं यतः कदापि दम्बी तुल्य
 इत्याकारकत्वसमुत्पन्नं तत्र दम्बी तुल्य इत्याकारकमन्येऽपि-
 व्याप्तिः । तद्धि साम्यवहित्वात्पूर्वमनोत्वमदम्बमकारकशुभवजन्यं,
 अनिवार्यमेव दम्बी तुल्य इत्याकारककारणे कारणं च, स्मृति
 मत्वतुल्यत्वं कारणतादिति चेत् । अत्र ह्युः—अनुभवजन्यत्वं
 हि अनुभवजन्यमभिव्यक्त्यकारकमित्यनिरुद्धमर्थज्ञानफलम् । तथा च
 दम्बमकारकशुद्धित्वावच्छिन्नमर्थज्ञानमित्यनिरुद्धमदम्बमकारकत्व-
 च दम्बतुल्यत्वमन्येऽर्थं दम्बानुभवजन्यं दम्बमकारकानि दम्ब-
 मकारकशुद्धेरत्यये । अतो दम्बमकारकशुद्धित्वावच्छिन्नं सति
 कारणताफलमदम्बमन्येनैव दम्बजन्यत्वं कारणत्वात् । लीकजनी-
 रत्नेशुभुमपलावच्छिन्नमकारकानि कृतिजन्यताजन्यत्वात्कारणत्वेऽ-

सर्वेषां पदार्थानां यथावयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसङ्गैव पदार्था
इति सिद्धम् ।

कथादन्त्याद्यवयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसिद्धये ।

अथैवमेव सिद्ध्या रक्षितसर्वज्ञसिद्धः ॥

इति श्रीमद्भाग्योक्त-भाष्यसंग्रहविनिर्दिष्टसर्वज्ञः समाप्तः ॥

(ग. ४) सर्वज्ञादिति । 'यथावयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसङ्गैव पदार्था-
तिष्ठान्तावयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसिद्ध्यादित्यापाद्यन्तर्भावसिद्धि-
साधनां कल्पनाभिः केवलमभिमतः' इति ग्यायस्वदिमसूत्रं यथागां
यथावयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसिद्धये । निरुक्तमन्वयादुक्तम् ।

इति श्रीमद्भाग्योक्त-भाष्यसंग्रहविनिर्दिष्टसर्वज्ञः समाप्तः ॥

(ग. ५) यथावयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसिद्धये । यथावयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसिद्धये । यथावयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसिद्धये । यथावयवपूर्वकत्वेऽप्यन्तर्भावसिद्धये ।

